

HET BEREIK VAN ZELFINTOXICATIE: ALLESBEHALVE EEN VRIJBRIEF

Jos van Mulbregt & Frans Koenraadt*

In gesprek met de onderzoekend forensisch psycholoog of psychiater geven verdachten nogal eens te kennen dat zij onder invloed van drank of drugs waren ten tijde van het delict. Zij willen daarmee veelal hun verantwoordelijkheid voor het begaan van het delict minimaliseren. In de strafrechtspleging en de forensische gedragskunde wordt daar volstrekt anders mee omgegaan. Welke kwesties bij die gedragskundige en juridische afweging inzake het middelengebruik zoal een rol spelen, laat dit artikel zien.

1 Inleiding

Een aanzienlijk deel van de delicten die in Nederland jaarlijks worden gepleegd, vindt plaats onder invloed van verslavende middelen. Een van de vragen bij de berechting is dan of en zo ja in hoeverre dit middelengebruik het gedrag van de verdachte tijdens het plegen van het ten laste gelegde heeft beïnvloed. Voor zover sprake is van enige vorm van zelfintoxicatie, dient vervolgens door de rechter te worden beoordeeld in hoeverre de verdachte hiervoor in strafrechtelijke zin verantwoordelijk kan worden gehouden.

Een aanzienlijk deel van de delicten die in Nederland jaarlijks worden gepleegd, vindt plaats onder invloed van verslavende middelen

In deze bijdrage zullen gedragskundige en strafrechtelijke ontwikkelingen worden besproken met betrekking tot de beoordeling van het ziekelijke karakter van een geconstateerd verslavingsprobleem. Daarnaast zal worden ingegaan op de soms problematische aantoonbaarheid van een beweerd causaal verband tussen het middel en een gepleegd strafbaar feit, wat met name een geslaagd beroep op niet-voorzienbare bijwerkingen van medicatiegebruik strafrechtelijk kan bemoeilijken. Bij een verslaving vormt de heersende *culpa in causa*-leer – met een aantal belangrijke uitzonderingen – ook in de actuele jurisprudentie doorgaans aanleiding voor volledige toerekeningsvatbaarheid van de verdachte. Ook het gebruik van

medicijnen blijkt geenszins een vrijbrief voor delicten die de verdachte onbedoeld onder invloed hiervan heeft gepleegd.¹

2 Misbruik en verslaving

Onder het regime van het door gedragsdeskundigen thans nog gehanteerde classificatiesysteem van psychische stoornissen, de DSM-IV-TR, wordt onderscheid gemaakt tussen afhankelijkheid (verslaving) en misbruik van middelen. Dit verschil levert in de klinische praktijk nogal eens problemen op, omdat de grens niet steeds scherp valt te trekken.

Misbruik kan het best worden beschouwd als een lichte vorm of een voorstadium van de diagnose afhankelijkheid. Middelenmisbruik wordt gekenmerkt door relationele en sociale problemen als gevolg van het gebruik van het middel, zonder dat sprake is van controleverlies, *craving*² of lichamelijke afhankelijkheid.³

Bij de diagnose afhankelijkheid van psychoactieve middelen gaat het vooral om een combinatie van lichamelijke afhankelijkheid, psychische afhankelijkheid, controleverlies en de lichamelijke, psychische en/of sociale gevolgen van het ongecontroleerde gebruik.⁴ Maar ook afhankelijkheid als term behoeft precisering. Om aan de bezwaren tegemoet te komen, worden in de nieuwe versie van het classificatiesysteem DSM-5 het misbruik en de afhankelijkheid van alcohol samengenomen en onderscheiden in twee niveaus van ernst: matig ernstig en ernstig. Forensisch gedragskundig is daarmee het pleit overigens nog niet beslecht, aangezien met een onderscheid naar de mate van verslaving verder niets gezegd is over het pathologische karakter ervan, noch over het disculperend effect bij de beoordeling van een onder invloed van middelen gepleegd strafbaar feit.

* Mr.dr. J.M.L. van Mulbregt is hoofd juridische zaken bij het Pieter Baan Centrum (NIFP) te Utrecht. Daarnaast is hij universitair hoofddocent forensische psychiatrie en psychologie aan de Universiteit Utrecht en rechter-plaatsvervanger bij de rechtbank Midden-Nederland. Prof.dr. F. Koenraadt is hoogleraar forensische psychiatrie en psychologie aan de Universiteit Utrecht. Daarnaast is hij als wetenschappelijk adviseur verbonden aan het Pieter Baan Centrum (NIFP) te Utrecht en aan de Forensisch Psychiatrische Kliniek te Assen. Hij heeft een eigen praktijk voor forensische psychologie te Amsterdam.

1 Elders hebben we – mede op basis van historisch, empirisch en juridisch onderzoek – een kentering in de wijze waarop de intoxicatieproblematiek benaderd wordt in de strafrechtspleging laten zien, in die zin dat de forensische wetenschappen in het algemeen en de forensische toxicologie en de forensische psychiatrie en psychologie in het bijzonder een zodanige rol vervullen dat de intoxicatieproblematiek is gaan verschuiven waardoor de aandacht voor het vergiftigde slachtoffer is verplaatst naar die voor de geïntoxiceerde dader. Zie: F. Koenraadt, 'Het vergiftigde slachtoffer. Gif en narcotica in de rechtspleging I', en J.M.L. van Mulbregt, 'De geïntoxiceerde verdachte. Gif en narcotica in de rechtspleging II', in: C. Kelk, F. Koenraadt & D. Siegel (red.), *Veelzijdige gedachten*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2013, resp. p. 107-118 en p. 119-134.

Foto © Marten Hoogstraat (www.whiteframe.nl)

3 Comorbiditeit

Verslaving aan psychoactieve stoffen kan gedragskundig en juridisch niet alleen als een ziekelijke stoornis worden aangemerkt, maar gaat daarnaast vaak gepaard met andere psychische stoornissen of ander pathologisch gedrag. Voor die comorbiditeit is de term dubbeldiagnose wel in zwang geraakt. Zeker in de forensische geestelijke gezondheidszorg komen we aanduidingen als *double trouble* en *triple cripple* vaak tegen, waarmee wordt bedoeld op de soms problematische behandelbaarheid van meervoudige en onderling interfererende psychische problematiek. Verslaving gaat niet alleen vaak samen met persoonlijkheidsstoornissen en/of psychotische stoornissen, maar ook met suïcidaliteit, agressie/geweld/criminaliteit, slaapstoornissen en/of somatische stoornissen.⁵ Extra complicaties doen zich bovendien nogal eens voor als gevolg van beperkte intelligentie en/of taal- en cultuurverschillen.

Verslaving aan psychoactieve stoffen kan gedragskundig en juridisch niet alleen als een ziekelijke stoornis worden aangemerkt, maar gaat daarnaast vaak gepaard met andere psychische stoornissen of ander pathologisch gedrag

Het ziekelijke karakter van een verslaving

In zijn voordracht op het congres *Verslaving en tbs* op 28 november 2012 (zie www.ivorentoga.nl) en in zijn bijdrage in *Trouw* 'Eerherstel voor de cel' van 29 december 2012 neemt Rinus Otte stelling tegen een door hem gesignaleerde tendens tot het pathologiseren en medicaliseren van verslavingsproblematiek. Hoewel zijn betoog aansluit bij de actuele, vooral neurobiologisch geïnspireerde discussie over het ziekelijke karakter van een verslaving als zelfstandige psychische stoornis, lijkt Otte enigszins voorbij te gaan aan het feit dat de erkenning van een stoornis in relatie tot het tenlastegelegde niet louter kan leiden tot volledige ontoerekeningsvatbaarheid. In de Nederlandse strafrechtspleging wordt op voorstel van de forensisch gedragskundige een onderbouwde en genuanceerde uitspraak gedaan over de toerekenbaarheid, een uitspraak die exclusief is voorbehouden aan de strafrechter. Juist de nuancering die gradaties in de mate van toerekeningsvatbaarheid toelaat, is een groot goed voor een op humane leest geschoeid strafrecht.

In zaken van comorbiditeit wordt het des te lastiger om het verband tussen pathologie en tenlastegelegde in te schatten gezien de verhoogde biologische kwetsbaarheid van de verdachte, de vaak riskante leefomgeving waarin hij functioneert en de onderlinge interferenties van de verschillende psychische stoornissen. Bovendien kan het middelengebruik bij comorbiditeit voortvloeien uit inadequate zelfmedicatie.⁶ Gezien de complexiteit en verstrengeling van de beperkingen, handicaps en/of ziekten wordt doorgaans afgezien van behandeling naar het onderscheid in primaire en secundaire problematiek en is in beginsel een geïntegreerde aanpak aangewezen.⁷ Toch blijven de stijlen van aanpak en van de behan-

- 2 Met *craving* wordt een verregaande hunkering bedoeld zoals die vaak voorkomt bij (het afkicken van) aan drugs verslaafden.
- 3 De validiteit van deze diagnose laat overigens te wensen over. Zie: W. van den Brink, 'Stoornissen in het gebruik van alcohol', in: I.H.A. Franken, P. Muris & D. Denys (red.), *Basisboek Psychopathologie*, Utrecht: De Tijdstroom 2012, p. 267.
- 4 Van den Brink 2012, p. 266. Zie ook: I.H.A. Franken, 'Heroïne- en cocaïne-afhankelijkheid', in: Franken, Muris & Denys (red.) 2012, p. 298-299.
- 5 H. de Haan & B.A. Blansjaar, 'Comorbiditeit', in: B.A. Blansjaar e.a. (red.), *Stoornis en delict. Handboek psychiatrische en psychologische rapportage in strafzaken*, Utrecht: De Tijdstroom 2008, p. 252-253.
- 6 De Haan & Blansjaar 2008, p. 254.
- 7 J. van der Stel, 'Comorbiditeit', in: I. Franken & W. van den Brink (red.), *Handboek Verslaving*, Utrecht: De Tijdstroom 2009, p. 460.

deling nogal eens met elkaar op gespannen voet staan in de onderscheiden instellingen van de geestelijke gezondheidszorg; (forensisch) psychiatrische centra zijn vaak slecht toegerust voor een adequate behandeling van verslaafde patiënten.⁸

4 Tijd

Eigen aan het forensisch gedragskundig onderzoek is dat het gaat om een in de tijd nauwkeurig gemarkeerd onderzoek.⁹ Richt het onderzoek naar de toerekeningsvatbaarheid zich bij uitstek op de vraag naar de doorwerking van de psychische stoornis ten tijde van het plegen van het ten laste gelegde (retrospectief onderzoek), de uitvoering van het gedragskundig onderzoek geeft daarnaast een beeld over de huidige stand van zaken in de psychische conditie van de verdachte (actueel onderzoek). Dit kan bijvoorbeeld nodig zijn om antwoord te kunnen geven op vragen over het psychisch vermogen om terecht te staan (art. 16 Sv) of over de kwestie of gezien het ontwikkelingsniveau van de onderzochte toepassing van het jeugdstrafrecht dan wel het volwassenenstrafrecht aangewezen is. Dit type onderzoek zal met de invoering van het zogeheten adolescentenstrafrecht in de toekomst naar verwachting van toenemend belang zijn binnen de gedragskundige pro Justitia-rapportage.

Onderzoek naar het gevaar voor herhaling vanuit pathologie, en eventueel naar het recidiverisico in bredere zin, is een type onderzoek dat zich richt op de toekomst (prospectief onderzoek), maar gefundeerd is in het retrospectief en het actueel onderzoek. Wanneer bij middelengebruik binnen de rechtsgang het leerstuk van de *culpa in causa* van toepassing lijkt te zijn – zie hierover de volgende paragraaf – zal zich daarbij de aandacht van de gedragskundige niet alleen uitstrekken over het moment of de episode van het plegen van het ten laste gelegde, maar zal deze zich ook richten op het moment van het tot zich nemen van de betreffende verslavende middelen en daarmee een nadere markering in de tijd vergen. Zonder zich daarmee in strafrechtelijke zin uit te laten over de schuldvraag, is immers ook gedragskundig de vraag aan de orde in hoeverre het middelengebruik voorafgaand aan een tenlastegelegd feit als pathologisch kan worden beschouwd en in welke mate de onderzochte in staat geacht moet worden eventuele risico's hiervan op het moment van inname te voorzien.

Door het moment van de bepaling van verantwoordelijkheid in de tijd terug te leggen kan men het *disclaimen* van de verantwoordelijkheid tegengaan en daarmee het toekennen van de verantwoordelijkheid maximaliseren

Door het moment van de bepaling van verantwoordelijkheid in de tijd terug te leggen kan men het *disclaimen* van de verantwoordelijkheid tegengaan en daarmee het toekennen van de verantwoordelijk-

heid maximaliseren. Mooij spreekt hierbij van een tijdstrategie.¹⁰ De volgende vragen zijn dan van belang:¹¹ Wist betrokkene dat hij het middel had ingenomen? Is het betrokkene bekend dan wel had hij bekend moeten zijn met de (negatieve) effecten die (overmatig) gebruik van het middel op zijn/haar gedrag kunnen hebben?¹² Zijn er factoren aan te wijzen die de wilsvrijheid van betrokkene op het moment van de inname van het middel hebben beperkt (bijvoorbeeld de aanwezigheid van een onderliggende stoornis op het moment van inname)? Mede gezien de veelvoorkomende comorbiditeit is in het forensisch gedragskundig onderzoek aandacht voor de rol van eventueel middelengebruik in elk van de genoemde fasen onontbeerlijk.

Een pleidooi tot straffeloosheid op grond van intoxicatie ketst strafrechtelijk in veel gevallen af op de zogeheten *culpa in causa*-leer

5 Middelengebruik in de rechtspraak

Een pleidooi tot straffeloosheid op grond van intoxicatie ketst strafrechtelijk in veel gevallen af op de zogeheten *culpa in causa*-leer, op grond waarvan een verdachte in beginsel verantwoordelijk wordt gehouden voor eventueel pathologische reacties op het gebruik van middelen. Een belangrijk arrest van de Hoge Raad in dat verband is het zogeheten *culpa in causa*-arrest uit 1981,¹³ waarbij de mogelijke risico's van drugsgebruik als feit van algemene bekendheid werden aangemerkt en daarmee in de betreffende zaak aan de verdachte – die bovendien al eerder hallucatoire reacties had ervaren na middelengebruik – konden worden toegerekend. Annotator Van Veen onderstreepte in zijn noot bij dit arrest nog eens dat de door het gebruik van middelen veroorzaakte roes geen 'vrijbrief' kan zijn voor misdrijven die in een dergelijke toestand worden gepleegd en dat straffeloosheid in geval van zelfintoxicatie als 'maatschappelijk onaanvaardbaar' moet worden aangemerkt.

Bijlsma beschrijft hoe in de meer recente jurisprudentie de uitleg van de *culpa in causa*-leer in toenemende mate is geobjectiveerd, waarmee in geval van alcohol- of drugsgebruik de voorzienbaarheid – en daarmee het risico – van eventueel pathologische reacties voor de verdachte doorgaans wordt voorondersteld.¹⁴ Of de verdachte feitelijk heeft nagedacht over eventuele consequenties is voor de rechter in beginsel niet relevant, het gaat erom of hij ertoe in staat zou moeten zijn.¹⁵ Bijlsma signaleert dat onder invloed van het genoemde criterium de lat voor de *culpa in causa* wel erg laag is komen te liggen. Naar zijn opvatting vormt de maatschappelijke onaanvaardbaarheid van gedragingen onvoldoende houvast bij de bepaling van strafrechtelijke aansprakelijkheid. Hij pleit daarom een beter toetsbaar criterium, waarin meer feitelijk wordt gekeken naar concrete risico's die de gedroegde verdachte had kunnen en op grond van algemene ervaringsregels had moeten voorzien, en naar de mate van controle die de verdachte bij het middelengebruik kon uitoefenen in de aanloop tot een gepleegd delict.

- 8 E.A. Noorlander, 'Verslavingsbehandeling in de TBS-setting', in: T.I. Oei & M.S. Groenhuisen (red.), *Capita selecta van de Forensische Psychiatrie anno 2006*, Deventer: Kluwer 2006, p. 195-214. Tevens verschenen in: F. Koenraadt (red.), *Een spiegel van (straf)recht en psychiatrie*, Arnhem: Gouda Quint 2000, p. 297-302.
- 9 Zie ook F. Koenraadt & E. Muller, 'Het psychologisch onderzoek en de rapportage pro Justitia', in: H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F. van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer 2013 (ter perse); F. Koenraadt, A.W.M. Mooij & J.M.L. van Mulbregt (red.), *The Mental Condition in Criminal Law. Forensic Psychiatric and Psychological Assessment in a Residential Setting*, Amsterdam: Dutch University Press 2007.
- 10 A.W.M. Mooij, 'Dependency and Responsibility in Personality Disorder', in: A.W.M. Mooij, *Intentionality, Desire, Responsibility*, Leiden: Brill 2010, p. 75-91; A.W.M. Mooij, 'De zuchtige houding. Over verslaving als menselijk verschijnsel', in: F. Koenraadt (red.), *Behandelen of straffen?*, Arnhem: Gouda Quint 1994, p. 67.
- 11 H. de Haan, C. de Jong & C. Roeters, 'Misbruik en afhankelijkheid van psychoactieve stoffen', in: B.A. Blansjaar e.a. (red.) 2008, p. 83.
- 12 Waar het verboden stoffen betreft, legt de rechtspraak het risico hiervan eigenlijk standaard bij de verdachte. Of de onderzochte op de hoogte was van eventuele effecten is niet direct van belang, tenzij hij door een eventuele stoornis wordt belemmerd dergelijke inzichten te kunnen hebben.
- 13 HR 9 juni 1981, ECLI:NL:HR:1981:AC0902, *NJ* 1983/412 m.nt. Th.W. van Veen.
- 14 J. Bijlsma, 'Drank, drugs en culpa. Zelfintoxicatie en *culpa in causa*: pleidooi voor een voorzienbaarheidseis', *DD* 2011-6, p. 654-678; Zie bijv. HR 12 februari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC3797, *NJ* 2008/263 (m.nt. N. Keijzer, *Cannabispyschose*-arrest).
- 15 Zie ook Van Mulbregt 2013.

Hoewel de voorzienbaarheid van risico's door het gebruik van verboden middelen in de jurisprudentie doorgaans wordt voorondersteld, kan dit in het geval van medicijngebruik anders liggen. Voor zover alcohol- of drugsgebruik gedragskundig wordt gezien binnen de context van een breder pathologisch probleem, bijvoorbeeld een persoonlijkheidsstoornis, kan bovendien ook daarin aanleiding bestaan om het middelengebruik in disculperende zin te betrekken in het uiteindelijke vonnis. Neurobiologische ontwikkelingen die ook zonder bijkomende stoornis het pathologische karakter van een verslaving aan middelen benadrukken, vinden in de rechtspraak nog weinig weerklank, waarbij het forensisch gedragskundig relevante 'keuzemoment' doorgaans wordt teruggelegd bij het eerste middelengebruik.¹⁶ Wel kan langdurige verslavingsproblematiek leiden tot neurologische schade, zich bijvoorbeeld uitend in een gebrekkige impulsbeheersing, waarmee meer secundair toch sprake kan zijn van een vorm van comorbiditeit.

De vraag naar een eventuele samenhang tussen het middelengebruik van de verdachte en een bij hem gediagnosticeerde narcistische persoonlijkheidsstoornis stond bijvoorbeeld centraal in de zogenaamde *Tolbert*-zaak.¹⁷ Het Hof achtte in deze zaak na verschillende, sterk uiteenlopende gedragskundige adviezen¹⁸ uiteindelijk een zeer beperkt verband aantoonbaar tussen betrokkenes amfetamineverslaving, de persoonlijkheidsstoornis en de door hem in een drugspsychose gepleegde levensdelicten. Het Hof overwoog in dit verband omtrent de strafbaarheid van de verdachte:

'Het hof is van oordeel dat het gegeven dat sprake was van een amfetaminepsychose niet leidt tot de conclusie dat de feiten verdachte in het geheel niet of in sterk verminderde mate kunnen worden toegeerekend, omdat bij het besluit tot het gebruik van amfetamine de eigen keuze van verdachte een rol heeft gespeeld. Verdachte kon weten dat het gebruik van amfetamine bepaald niet is ontbloeit van risico, althans dat dit middel zijn functioneren zodanig kon beïnvloeden dat daaruit riskant gedrag zou kunnen ontstaan. Verdachte kon als regelmatig gebruiker van amfetamine immers weten dat het gebruik van dat middel effect heeft op de psychische toestand van de gebruiker. Bovendien is amfetamine een verboden middel. Omdat verdachte desondanks het middel is gaan gebruiken en het jarenlang heeft gebruikt, draagt hij belangrijke strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor zijn daden en de gevolgen daarvan. Aan het voorgaande doet niet af dat verdachte de verstrekkende gevolgen die zijn gebruik in het concrete geval heeft gehad, niet heeft voorzien. Weliswaar had verdachte de keuze om al dan niet amfetamine te gebruiken, maar de wilsvrijheid van verdachte werd wel in zekere mate beperkt door de narcistische persoonlijkheidsstoornis. Om die reden is het hof van oordeel dat de feiten verdachte in licht verminderde mate kunnen worden toegerekend.'

Ook voor de verdachte onverwachte of in het algemeen zeldzame effecten van het gebruik van verboden middelen vallen in beginsel binnen de geldende *culpa in causa*-normen

Hoewel de individuele voorzienbaarheid van een zich voordoend middeleneffect – zoals in de hier geciteerde casus – wel een beperkte rol kan spelen bij de beoordeling van de strafzaak, vallen ook

voor de verdachte onverwachte of in het algemeen zeldzame effecten van het gebruik van verboden middelen in beginsel binnen de geldende *culpa in causa*-normen. Eerdere ervaringen met drugsgebruik of bijzondere bijkomende omstandigheden kunnen bovendien worden meegewogen in de eisen die op dit punt aan de verdachte worden gesteld. Zo verwierp de rechtbank Haarlem een beroep op ontoerekeningsvatbaarheid van een verdachte ter zake van mishandeling, welk feit zou zijn gepleegd na het eten van een plak spacecake, in combinatie met het gebruik van hiv-remmende medicatie.¹⁹ Een verwijzing door de verdediging naar de website van de Hiv Vereniging Nederland, met daarop de mededeling dat geen aanwijzingen werden gevonden voor mogelijke interacties tussen cannabis en hiv-remmers, deden naar het oordeel van de rechtbank niet af aan het feit dat de verdachte extra voorzichtigheid had moeten betrachten bij het gebruik van verdovende middelen en mogelijke individuele effecten daarvan.

Voor de patiënt blijken moeilijk voorzienbare of zeldzame medicatie-effecten niet zonder meer aanleiding tot straffeloosheid

6 Effecten van medicatiegebruik

Mogelijke effecten van medicatiegebruik blijken juridisch in de rechtszaal op velerlei manieren naar voren te komen. Bewijsrechtelijk zien we het gebruik van medicijnen door de verdachte met enige regelmaat terug bij de vraag of gesproken kan worden van opzettelijk handelen, of in tweede instantie bij de juridische kwalificatie van het delict (bijvoorbeeld moord/doodslag). Vaker zien we dergelijke discussies in de rechtszaal in het beroep door de verdediging op een strafuitsluitingsgrond (ontoerekeningsvatbaarheid, psychische overmacht, noodweer) of in het verweer omtrent de strafmaat. Hoewel hier de *culpa in causa*-leer – anders dan bij het gebruik van alcohol of verboden middelen – vanwege de onderliggende medische indicatie niet onverkort van toepassing is, blijken voor de patiënt moeilijk voorzienbare of zeldzame medicatie-effecten niet zonder meer aanleiding tot straffeloosheid. De bewijslast voor een geslaagd beroep op dergelijke vormen van intoxicatie blijkt in de bestudeerde jurisprudentie relatief hoog, waarbij de individuele aantoonbaarheid van een causaal verband tussen het medicament en een ten laste gelegd delict vaak problematisch blijkt.

Voor het gebruik van medicijnen bij deelname aan het verkeer geldt dat enige voorzichtigheid geëist wordt van de patiënt, ook los van eventuele waarschuwingen van de fabrikant. Zo veroordeelde de Rechtbank Zutphen een verdachte die anti-epileptische medicatie gebruikte en door een black-out achter het stuur een verkeersongeval veroorzaakte, met zwaar lichamelijk letsel tot gevolg.²⁰ Hoewel hier geen sprake was van een rechtstreeks medicatie-effect, had de verdachte naar het oordeel van de rechtbank kunnen en moeten voorzien dat ondanks de door haar gebruikte medicijnen sprake was van een toename van neurologische klachten in de weken

¹⁶Zie de voordracht van Otte op het congres *Verslaving en tbs* (28 november 2012, zie www.ivorentoga.nl) en Ottes bijdrage in *Trouw* 'Eerherstel voor de cel' (29 december 2012).

¹⁷Hof Arnhem 17 februari 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BL4185.

¹⁸Gedragskundig bestond in deze zaak vooral verschil van opvatting over de aantoonbaarheid van genuoemd causaal verband, enerzijds op basis van meer algemene statistische gegevens over de prevalentie van verslavingsproblematiek bij mensen met een narcistische persoonlijkheidsstoornis, en anderzijds vanuit een meer individuele, geïntegreerde benadering bij de diagnostiek rondom deze individuele verdachte.

¹⁹Rb. Haarlem 24 oktober 2008, ECLI:NL:RBHAA:2008:BG1524.

²⁰Rb. Zutphen 25 september 2012, ECLI:NL:RBZUT:2012:BX8187.

vóór het ongeluk. De rechtbank oordeelde daarom dat de verdachte een verwijtbaar risico nam door desondanks auto te gaan rijden.

Verwachtingen in de rechtszaal ten aanzien van de wetenschappelijke mogelijkheden om op individueel niveau objectieerbare uitspraken te doen blijken af en toe erg hooggespannen

In een relatief groot aantal strafzaken blijkt het gebruik van stemmingsregulerende medicatie (antidepressiva) vragen op te werpen als mogelijke verklaring voor (al dan niet seksueel) agressief gedrag. Verweren van deze strekking stranden in de rechtszaal nogal eens op het feit dat soms zeer globale wetenschappelijke aanwijzingen bij grotere groepen patiënten voor bijvoorbeeld agressieve bijwerkingen van een medicijn, vaak moeilijk vertaald kunnen worden in termen van causaliteit bij een individuele verdachte in een concrete strafzaak. Daarbij speelt een rol dat rondom het tenlastegelegde vaak weinig verifieerbare informatie – bijvoorbeeld op basis van bloedonderzoek – voorhanden is met betrekking tot het concrete gebruik van bepaalde middelen door de verdachte en de precieze dosering daarbij. Voor zover medicatie-effecten aannemelijk worden geacht – eventueel op basis van eerdere ervaringen uit de medische voorgeschiedenis van de verdachte – zijn deze bovendien vaak moeilijk los te zien van diens bredere problematiek, in welk kader de betreffende medicatie nu juist werd voorgeschreven.²¹ De rol van de toxicologie en van de gedragswetenschappen in dit type strafzaken is soms problematisch, in de zin dat verwachtingen in de rechtszaal ten aanzien van de wetenschappelijke mogelijkheden om op individu-

eel niveau objectieerbare uitspraken te doen af en toe erg hooggespannen blijken.

7 Conclusie

Met het voortschrijden van onze wetenschappelijke kennis werpt de forensisch gedragskundige duiding van verslavingsproblematiek en van mogelijke middeleneffecten zowel gedragskundig als strafrechtelijk nieuwe vragen en dilemma's op. In hoeverre vormt een gedragskundig toegenomen nadruk op het ziekelijke karakter van een verslaving daarmee ook een belemmering om de verdachte verantwoordelijk te houden voor hierdoor veroorzaakte risico's? Hoe moeten interferenties met andere psychische stoornissen, en met allerhande indirect met de verslaving samenhangende sociale problemen, hierbij worden meegewogen? Welke potentiële middelen-effecten kunnen in redelijkheid nog aan de verdachte worden toegerekend en hoever reikt de 'bewijslast' voor de verdachte bij het aantonen van een potentieel middelen-effect?

Zelfintoxicatie zal naar verwachting ook de komende jaren een terugkerend gespreksthema vormen in de rechtszaal, waarbij een geslaagd beroep op een strafuitsluitingsgrond op dit moment vooralsnog een zeldzaamheid lijkt te zijn

Zelfintoxicatie zal daarmee naar verwachting ook de komende jaren een terugkerend gespreksthema vormen in de rechtszaal, waarbij een geslaagd beroep op een strafuitsluitingsgrond op dit moment vooralsnog een zeldzaamheid lijkt te zijn.

²¹ Zie in dit verband bijvoorbeeld Hof Amsterdam 3 maart 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BP6664.